

Denk vrij!

DENK VRIJ!

*Elf volksvertegenwoordigers over
een Amsterdamse traditie*

2021 Prometheus Amsterdam

© 2021. Het copyright op de verschillende bijdragen berust bij de
betreffende auteur

Omslagontwerp Jan van Zomeren

Zetwerk Mat-Zet bv, Huizen

www.uitgeverijprometheus.nl

ISBN 978 90 446 5054 9

Inhoud

<i>Woord vooraf</i> , Femke Halsema (burgemeester)	7
1 <i>De vrijheid van een rollade</i> , Anke Bakker (PvdD)	11
2 <i>Geloven in de vrijheid</i> , Tiers Bakker (SP)	20
3 <i>Reflecties op de vrijheid in Amsterdam</i> , Diederik Boomsma (CDA)	32
4 <i>Geef mij maar een verdraagzame stad</i> , Reinier van Dantzig (D66)	49
5 <i>Wanneer vrijheid een voorrecht is</i> , Tirza de Fockert (GL)	57
6 <i>De wil tot vrijheid</i> , Gerjan van den Heuvel (CU)	65
7 <i>Woke nieuwspraak is een vijand van vrij denken</i> , Annabel Nanninga (JA21)	74
8 <i>Vrijheid is 'de gist van onze natie'</i> , Hala Naoum Nehme (VVD)	82
9 <i>Zoeken naar zekerheden in een tijdperk van groeiende polarisatie</i> , Nenita La Rose (PvdA)	93
10 <i>Vrijheid en democratie (or what's left of it)</i> , Anton van Schijndel (FvD)	103
11 <i>Wees tolerant om getolereerd te worden</i> , Numan Yilmaz (DENK)	118
Noten	125

Woord vooraf

Femke Halsema, burgemeester van Amsterdam

Alle nieuwe en vreemde dingen moet men niet ten eerste verwerpen als niet deugende, maar men moet deze eerst eens met een goed oordeel zonder vooroordeel overwegen [...]. Als men dat niet doet blijft men eeuwig in den ouden drek van onwetendheid liggen wentelen.

Nieuwsgierigheid is het eerste gebod voor de vrijdenker, dat konden de Amsterdammers zo'n drieënhalve eeuw geleden al lezen. Bovenstaand citaat doet misschien denken aan Spinoza, in werkelijkheid komt het van zijn tijdgenoot Adriaen Koerbagh, die met zijn vurige pleidooi voor de rede de Amsterdamse kerkenraad tegen zich in het harnas had gejaagd en door het stadsbestuur tot tien jaar gevangenisstraf was veroordeeld. Daar waren de omstandigheden zo erbarmelijk dat hij snel stierf.

Waarmee ik maar wil zeggen dat Amsterdam lang niet altijd zo'n vrijhaven is geweest als we zouden willen. Ook nu nog betalen echte vrijdenkers vaak een te hoge prijs voor hun eigenzinnigheid. Ze worden geïntimideerd, bedreigd en in het beste geval belachelijk gemaakt als hun eigenzinnigheid zich slecht met de tijdgeest verdraagt. Wij zijn namelijk maar al te vaak van harte bereid voor een vrijdenker op te komen, zolang deze onze mening deelt. Als wij echt een vrijhaven voor andersdenkenden willen zijn, moeten wij ook verdraagzaamheid opbrengen

voor onwelgevallige of zelfs kwetsende ideeën en meningen.

Laten we overigens niet de vergissing maken om te denken dat een vrije geest zich ook altijd zo grof mogelijk moet uiten. Het heilige huisje bezwijkt soms eerder onder een vleugje ironie dan onder een sloopkogel van krachttermen. De moraalridder ontstijgt zijn strijddros eerder voor hoffelijkheid dan voor een vloek. Als tegenstanders zich geschoffeerd en gekwetst voelen bewijst dat niet per se de juistheid van onze argumenten.

Het is moeilijk om een definitie van vrijdenken of van vrijheid te geven. Vaak herkennen we de waarde van onze vrijheid pas als deze wordt bedreigd. In oktober 2020 werd de Franse leraar Samuel Paty vermoord omdat hij in de klas, in een les over vrijheid van meningsuiting, spotprenten had getoond van de profeet Mohammed. Kort daarop werd ook een Nederlandse leraar die het voorbeeld van Paty had gevolgd bedreigd. Maar ook moslims die zich tegen de spotprenten hadden geuit ontvingen doodsbedreigingen.

Dit leidde tot grote verontwaardiging, in Europa, in Nederland en in Amsterdam. En terecht. Spot is een wezenlijk onderdeel van de vrije democratische samenleving, zeker spot tegen (religieuze) leiders en machthebbers: het haalt hen van de troon af en maakt hen tot een van ons, feilbaar, kwetsbaar en soms bespottelijk. Als wij de wereldlijke en religieuze macht niet kunnen bespotten en openlijk kunnen bekritisieren, is het met het vrije denken gedaan.

In diezelfde periode nam de Amsterdamse gemeenteraad, na een emotioneel debat, met een overweldigende meerderheid een motie aan die het college oproept stads-

gesprekken te organiseren over de vrijheid van meningsuiting en religie. Niet veel later vroeg de directeur van het Amsterdam Museum of ik bereid zou zijn de vrijdenkerstentoonstelling, gemaakt in samenwerking met het Humanistisch Verbond, te openen. Daarop ontstond het idee die tentoonstelling te verrijken met een Vrijdenkersfestival in De Balie. Een festival dat we in aanloop naar het 750-jarig bestaan van de stad in 2025 hopelijk kunnen laten uitgroeien tot een traditie.

In een digitaal overleg vatten vertegenwoordigers van bijna alle raadsfracties het plan op om de discussie over de vrijheid van meningsuiting en religie te voeden met een gezamenlijke essaybundel. Hier treft u het resultaat: evenzovele raadsleden, evenzovele vurig uitgedragen idealen, bijzondere persoonlijke ervaringen en intellectuele hoogstandjes gelardeerd met schitterende citaten. En dat leidt tot twee ogenschijnlijk tegengestelde conclusies. Over wat vrijheid precies betekent en hoe we daaraan vorm willen geven, worden we het in Amsterdam niet snel eens. Tegelijkertijd onderlijnt elke volksvertegenwoordiger het grote gewicht van vrij denken: de ongehinderde vrijheid om tot eigenzinnige, dwarse en soms ook ongewenste meningen te kunnen komen.

Elke Amsterdammer zal in de bundel iets van zijn gading kunnen vinden, en er ook opvattingen in aantreffen waarmee hij het diep oneens is. Maar als stad mogen wij ons rijk prijzen met een volksvertegenwoordiging die dwars op de tijd van snelle soundbites en gemakkelijk gegeven oneliners de tijd neemt voor werkelijke ideeenstrijd. Een raad van vrijdenkers.

1

De vrijheid van een rollade

Anke Bakker, raadslid Partij voor de Dieren

Inleiding

Voor mensen is de strijd voor vrijheid en gelijkheid al lang gaande met wereldwijde grote successen voor groepen mensen die gediscrimineerd, achtergesteld en zeer nadelig behandeld worden. De slavernij werd afgeschaft. Vrouwen kregen stemrecht. Er kwam een einde aan apartheid. In steeds meer landen kun je trouwen met wie je wilt. Toch is er ook nog een hele wereld te winnen: institutioneel racisme is nog altijd aan de orde van de dag, rechten van lgbtq+ worden wereldwijd geschonden, de positie van vrouwen is nog achtergesteld en kinderarbeid en hedendaagse slavernij bestaan nog steeds. Nog altijd flink veel werk aan de winkel dus, voor de vele emancipatiebewegingen die opkomen voor een volwaardige plaats in de samenleving voor alle mensen.

Waar begint en eindigt de vrijheid van de mens? Ik denk dat veel lezers hier regelmatig bij stilstaan, bijvoorbeeld als het gaat over de spanningen tussen de vrijheid van meningsuiting en de vrijheid van godsdienst. Waar over het algemeen iedereen het over eens zal zijn, is dat ieder mens vrij zou moeten zijn van geweld en onderdrukking en vrij om als mens te mogen leven. Een ander

mens naar eigen believen opsluiten of doden is vanzelfsprekend uit den boze.

Maar in hoeverre tellen deze 'basisvrijheden' niet alleen voor mensen, maar ook voor dieren? Voor dieren die in gevangenschap geboren worden en daarna van hun leven worden beroofd, zodat mensen hun stukje vlees kunnen eten? Voor de varkens die onder wrede omstandigheden gehouden worden in potdichte stallen? Voor de kippen die een leven moeten leiden als plofkip? Voor de honden die net zo lang 'esthetisch' zijn doorgefokt tot ze pijnlijke gewrichten en benauwde platgedrukte snuitjes hebben, zodat ze kampioen worden bij de Winner Show in de RAI? De dieren die achter slot en grendel worden neergezet in Artis als collector's items, zodat mensen ze ter vermaak en tegen betaling kunnen zien?

Uitsluitend voor mensen is vrijheid voor velen een onbetwistbaar recht. De strijd om vrijheid en emancipatie voor mensen staat in schril contrast met wat er nog nodig is in de strijd om vrijheid van niet-menselijke dieren. Dieren zijn aan ons 'onderworpen' en worden in onze wetgeving behandeld als 'dingen' en eigendom van de mens. Het is dé black box van onrecht van onze samenleving. Veel mensen die praten over vrijheid prikken 's avonds een stukje vlees uit de bio-industrie aan hun vork of bezoeken de dierentuin. Maar wie maakt zich druk om het onvrije en nare leven van de koe dat het stukje vlees was en de opgesloten aap die in Artis bekeken werd?

Onzichtbare onvrijheid op je bord

Overall in Amsterdam kun je vlees en vis eten: van een goedkope frikandel bij de snackbar tot foie gras bij een

chic restaurant. Vlees, vis en zuivel zijn ‘producten’, maar met ontneming van welke vrijheden komt het in de supermarkt terecht?

Veel dieren en dierenleed zien we letterlijk niet. Zo zijn er in Nederland miljoenen varkens, maar wie ziet er buiten nog wel eens een varken lekker wroeten in de modder? De grootste kans dat je een levend varken tegenkomt is op de snelweg, als deze sociale en intelligente dieren opeengepakt in een vrachtwagen naar het slachthuis rijden. Spareribs zijn afkomstig van varkens die in hun hele leven vrijwel nooit daglicht hebben gezien in hun gesloten stallen. De ham op je boterham is gemaakt van fokzeugen die amper bewegingsruimte hebben en aan de lopende band zwanger moeten zijn. Is jouw voedsel het ontnemen van de vrijheid van het dier waard?

Volgens de laatste cijfers van het CBS hebben we in Nederland in de maand mei 2021 alleen al 40.510.800 ‘vleeskuikens’ en 1.329.300 varkens geslacht.¹ Met onvoorstelbare machinale snelheden worden karbonades, schnitzels en kipfilets gemaakt. Op je bord is het bijna niet meer te herkennen als dier. Smaakt het ons minder als er schokkende beelden naar buiten komen waarop te zien is hoe het eraan toe kan gaan in de vleesindustrie? Kippen die in kratten gepropt worden. Zieke runderen die het abattoir in geslagen worden. Varkens die levend gekookt worden. ‘Als slachthuizen glazen muren zouden hebben, zou iedereen vegetariër zijn,’ zei Paul McCartney terecht.²

Sommige mensen stoppen met het eten van vlees na het zien van zulke verschrikkelijke beelden uit de bio-industrie, maar we stoppen niet massaal. Vlees eten is nog altijd de standaard. Zo is bijvoorbeeld Amsterdam wel een van de beste Europese steden qua opties

voor veganisten, maar is het zelfs in onze hoofdstad een uitzondering als een restaurant géén dieren op de kaart heeft staan.

De plek in de voedselketen en het recht van de sterkste

Het meest gehoorde argument vóór vlees eten is dat dieren elkaar ook eten in de natuur. Dat is nou eenmaal ieders plek in de voedselketen en dus moeten we het heel natuurlijk vinden dat wij op onze beurt ook dieren eten. Daar ben ik het mee oneens en de onderbouwing is terug te vinden in de beginselverklaring van de Partij voor de Dieren uit 2005.³ Ik kan de eerste twee paragrafen zelf niet mooier verwoorden, dus ik citeer:

Het leven op aarde manifesteert zich in velerlei vormen. Alleen al het aantal diersoorten bedraagt meer dan een miljoen. Iedere levensvorm tracht zichzelf optimaal in stand te houden, ook indien dit ten koste gaat van andere levensvormen. Diersoorten kunnen elkaars concurrent zijn of in een jager-prooirelatie tot elkaar staan. Alle levensvormen tezamen maken deel uit van het wereldwijde ecosysteem, dat zich in een natuurlijk, dynamisch evenwicht bevindt. Het leven op aarde is hierdoor niet een vredig paradijs, maar een permanente strijd die bij alle betrokkenen leed veroorzaakt, tot aan de dood toe.

De mens is onderdeel van het aardse ecosysteem, maar door zijn mentale ontwikkeling en de daaruit voortgekomen cultuur is hij in staat zijn eigen belangen ten koste van andere levensvormen intensiever en grootschaliger te behartigen dan welk ander levend wezen ook. Door diezelfde mentale ont-

wikkeling heeft hij echter ook de vrijheid om andere levensvormen alsook zijn eigen soortgenoten in heden en toekomst geen onnodig leed en schade te berokkenen. Dit respect voor de lichamelijke en mentale integriteit van alle levensvormen op aarde vormt de basis voor een meer vreedzame wijze waarop mensen met elkaar, met de dieren en met de natuur in het algemeen kunnen omgaan.

Ook filosoof Bernice Bovenkerk is bekend met het argument dat 'het de natuur is' en zij noemt dit in *de Volkskrant* 'het recht van de sterkste': 'Als je dat doortrekt, kun je ook zeggen: mannen zijn sterker, dus ze mogen zich vrouwen toe-eigenen. Dan krijg je een wereld die niemand wil. Bovendien: een leeuw is een carnivoor. Wij niet. Wij zijn omnivoren, wij hóeven geen vlees te eten.'⁴

Bovenkerk vindt dat het recht dat de mens zich toekent om dieren te eten nergens op is gebaseerd. Zij stelt dat dieren net zo goed recht op leven hebben als mensen: 'Als we het goed vinden dat mensen dieren eten, moeten we consequent zijn: dan mogen dieren ook mensen eten.'⁵

Dat lijkt mij een onwenselijke wending. Het recht van de sterkste zou niet bepalend moeten zijn voor hoe wij met andere levende wezens omgaan. Maar waarom houdt deze redenering dan wel al zo lang stand als het gaat om dieren?

Minderwaardige moeders worden melkmachines

In de Nederlandse Grondwet wordt het recht op verschillende vrijheden voor mensen gewaarborgd. Volgens onze eigengemaakte wetten mogen we dieren gebruiken en van hun vrijheid beroven en doden. Dieren worden nu nog voor de wet als dingen behandeld en er zijn regels over

hun behandeling, afhankelijk van het doel dat ze voor de mens dienen. Zo zijn er regels voor landbouwdieren, huisdieren en proefdieren.

Hoe we over dieren nadenken is ons veelal aangeleerd. Waarom vinden de meeste mensen het prima om kippenvlees te eten, maar is een stuk mensenvlees of hondenvlees op een bord verwerpelijik en strafbaar? Zouden we bij mensen de baby snel na de geboorte weghalen om moedermelk af te tappen voor kaas zoals we dat bij koeien doen, dan zou de wereld te klein zijn. Waarom doen we dieren dingen aan die we voor onszelf verschrikkelijik zouden vinden? En wat zou het voor impact hebben als we vaker ervaren wat dieren in de vee-industrie wordt aangedaan?

Zo konden in Amsterdam bewoners het proces van het maken van een tosti volgen in het project De Tostifabriek. In de stad kwam er graan voor het brood, varkens voor de ham en een koe voor de kaas. Voor de benodigde melk werd het kalfje bij de moeder weggehaald. De moederkoe raakte daarbij van streek en loeide langdurig. Dat is gebruikelijik in de veehouderij en blijft normaal verborgen achter de staldeuren. Nu was het zichtbaar in de stad. Amsterdammers vonden het hartverscheurend.⁶

In dit licht is de theorie van de uitbreidende morele cirkel van filosoof Peter Singer interessant.⁷ Singer wijst erop dat er door de geschiedenis heen een morele vooruitgang is geboekt. Vroeger was slavernij gangbaar, terwijl we hier nu met afkeer op terugkijken. De morele cirkel is steeds verder uitgebreid: binnen de morele cirkel behoor jijzelf met de anderen waarvoor je zo veel mogelijk gelijike rechten wilt laten gelden. Dat dieren worden

uitgesloten van deze morele cirkel definieert Singer als 'speciësisme', een term afgeleid van het woord 'species', dat diersoort betekent. Het is een type discriminatie van mens tot niet-menselijke dieren: het is dus discrimineren op soort.

We bestempelen mensen doorgaans als waardevoller dan dieren, omdat wij kwaliteiten hebben die we superieur achten. Het gaat dan vaak al gauw over intelligentie. Wij mensen kunnen spreken en nadenken en we hebben door de tijd heen veel nieuwe uitvindingen gedaan. Toch gaan de genoemde kwaliteiten bij sommige mensen wegens ziekte, beperking of leeftijd niet op. En bij een hele groep mensen, namelijk kleuters, is hun individuele intelligentie vergelijkbaar met die van een varken. Singer stelt dat we anderen niet op basis van dit soort bepaalde kwaliteiten tot onze morele cirkel zouden moeten rekenen, maar juist op basis van het criterium of zij pijn kunnen lijden. En dat is het geval bij zoogdieren, vogels, vissen, reptielen en amfibieën.

Al veel te lang zien we dieren niet als onderdeel van onze morele cirkel, als gelijkwaardige wezens die we zo veel mogelijk gelijke rechten willen geven. Net zoals dit in de geschiedenis is gegaan bij vrouwen en zwarte mensen, worden dieren nog altijd gezien als minderwaardig.

Conclusie

De mens maakt zich dag in, dag uit schuldig aan hardnekkige soortendiscriminatie. Vrijheidskwesties beperken zich voornamelijk tot die over mensen, terwijl dieren een mate van onrecht wordt aangedaan die het daglicht niet zou kunnen verdragen wanneer het betrekking zou heb-

ben op mensen. Dag in, dag uit worden dieren grof in hun vrijheid beperkt en, alsof het de normaalste zaak van de wereld is, vervolgens geslacht om voor de mens als voedsel te dienen.

En dit is onterecht: dieren zijn niet minderwaardig ten opzichte van mensen. De argumenten dat het nou eenmaal de natuur is, dat het gaat om het recht van de sterkste of dat mensen zulke uitmuntende kwaliteiten hebben, die houden geen stand. Mensen staan namelijk altijd voor een keuze en hebben het vermogen om anderen zo min mogelijk schade te berokkenen.

Mensen hebben voornamelijk andere mensen in hun 'morele cirkel' waarvan ze vinden dat ze zo veel mogelijk dezelfde vrijheden of rechten zouden moeten hebben. Voor die andere mensen proberen we altijd zo veel mogelijk onnodig leed en schade te voorkomen. Dat zouden we ook moeten nastreven voor dieren, omdat zij net als wij pijn kunnen lijden. Als we echt vrijheid willen nastreven, dan zou het een inclusieve vrijheid moeten zijn: voor mensen én dieren.

Als we dieren in onze morele cirkel zouden opnemen, wat betekent dit dan voor ons handelen en voor hun vrijheid? Vanuit mijn morele visie moet een dier zich vrij naar zijn aard kunnen gedragen. Zo hoort een kalfje te drinken bij de moeder in plaats van na de geboorte bij de moeder weggehaald te worden, biggetjes moeten kunnen rollen in de modder en hun staartje zou niet bruut verwijderd moeten worden. En een leeuw zou de vrijheid moeten hebben om 80 kilometer per uur vooruit te rennen, in plaats van hutjemutje te zitten in Artis. Een herdershond mag niet zo doorgefokt worden dat de hond met doorgezakte heupen kreupel door het leven gaat.

Voor mij staat ook buiten kijf dat het doden voor consumptie niet hoort bij een morele omgang met dieren. Het doden van een ander is de ultieme vrijheidsberoving. Wat er op ons bord ligt – vlees, vis, zuivel of plantaardig – is onlosmakelijk verbonden met vrijheid of onvrijheid. Maar de onderdrukking en het geweld tegen dieren zijn vrijwel onzichtbaar voor de consument en worden niet makkelijk in verband gebracht met het product dat uiteindelijk op je bord ligt.

Als ik in de toekomst kijk, dan kan het moreel gezien niet anders dan dat de veehouderij wordt afgeschaft. Op deze gruweldaden in de bio-industrie zullen we later als collectief met afschuw terugkijken. Dierlijke producten eten is ook niet noodzakelijk, omdat we uit andere voeding al onze voedingsstoffen kunnen halen. We zijn daarbij steeds beter in staat om smakelijke alternatieven te maken die lijken op het dierlijke product. Wie echt voor vrijheid staat zou kiezen voor een plantaardig dieet. Dat kan in stappen: minder vlees eten, vegetariër worden of volledig plantaardig eten. Elke stap vermindert het dierenleed. En gelukkig zijn hierin hoopvolle ontwikkelingen te zien, ook in Amsterdam.

In onze hoofdstad maken steeds meer Amsterdammers de keuze voor plantaardig voedsel: 12 procent eet vegetarisch.⁸ Dat is hoger dan het landelijke gemiddelde van 4-5 procent. Amsterdam was de eerste gemeente waar de gemeentelijke catering standaard vegetarisch werd. Amsterdam is koploper in Nederland: laten we als stad die aanjagersrol houden en een voorbeeld zijn voor de rest van Nederland. Laten we met elkaar een einde maken aan de onderdrukking van de dieren.